

Mokytojo dorybės kaip jo autoriteto raiška

Ona Tijūnėlienė

Klaipėdos universitetas

Straipsnyje aptariamos pagrindinės ugdymo procesui svarbiausios mokytojo dorybės – pedagoginė meilė ir teisingumas kaip jo autoriteto raiška. Analizuojamos žymiausių nepriklausomos Lietuvos edukologų koncepcijos, apibūdinamos ugdymo praktikų pozicijos.

Pagrindiniai žodžiai: pedagoginė meilė, teisingumas, pedagoginis autoritetas, autoriteto raiška, pedagoginė sąveika, socialumas, ugdymas.

Įvadas

Modernėjančiame pasaulyje pasigirsta balsų, kad ateities mokymo organizavimas susijęs su elektroninių skaičiavimo mašinų, kibernetinių įrengimų, televizijos naudojimu. Technika galėsianti pakeisti mokytoją ir mokyklą. Viliamasi, kad bus sumažintas mokymosi krūvis, o kiekvienas mokinys mokysis pagal savo galimybes, interesus, pasirinks mokymosi laiką ir tempą, išnyks konfliktinės situacijos tarp mokytojų ir mokinių (Vl. Rajeckas, 1999, p. 218).

Tačiau švietimo istorija patvirtino, kad mokytojo sistemos, kurių autoriai sumenkino mokytojo vaidmenį, populiarios buvo neilgai. Empirinė patirtis ir eksperimentinė pedagogika bei psichologija patvirtino, kad mokytojo niekas negali pakeisti. Bręstančiam žmogui – biosocialinei būtybei visada reikia, kad šalia būtų gyvas žmogus, kuris padėtų patenkinti prigimtinius pažinimo, pagarbos, palankumo poreikius, rodytų kelią į vertybes, vestų prie jų, pa-

dėtų, moraliai palaikytų, įtaigiu žodžiu nukreiptų. Besiformuojančiai asmenybei reikia pavyzdžio, iš kurio mokytųsi, kuriuo sektų, kuriuo pasitikėtų.

Mūsų tyrimai patvirtina, kad vyresniems mokiniams labiausiai rūpi, kaip reiškiasi mokytojų moralė (bendravimo kultūra, teisingumas, tolerancija, supratingumas, palankumas ir kitos dorybės). Antras mokytojo vertingumo kriterijus – dėstomo dalyko ir mokinių meilė, pedagoginė ir psichologinė kompetencija, sugebėjimas perteikti mokomąją medžiagą, veiklumas ir organizuotumas (O. Tijūnėlienė, 1998). Taigi mokiniams aktualu, kad mokytojas būtų ir moralus, ir kompetentingas, atliktų savo pašaukimo funkcijas. Tačiau minėtų mokinių poreikių mokytojai nepatenkina.

Naujomis pookupacinėmis sąlygomis mokytojo autoriteto problema ugdymo praktikoje gyva. Prognozuojant jos raidą, būtina tirti ne tik ugdymo tikrovę, bet ir sukaupytą patirtį.

Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940) pedagoginio autoriteto klausimai buvo sprendžiami konceptualiai. Be mokytojo autoritetui keliamų reikalavimų veiksnių, susidarymo sąlygų, bruožų, nemažai dėmesio skirta mokytojo dorybėms kaip jo autoriteto raiškai. Ypač – pedagoginei meilei, teisingumui, veiklumui ir kt. Šiuo aspektu problema netirta.

Straipsnio autorės pažintis su nepriklausomybės laikotarpio mokslininkų darbais, žymėnių praktikų publikacijomis paskatino pasirinkti tyrimo tikslą ir apibrėžti objektą.

Tyrimo objektas. Pedagoginės meilės ir teisingumo dorybių, kaip pedagoginio autoriteto raiškos, ugdomoji galia nepriklausomos Lietuvos pedagoginėje mintyje.

Tikslas. Išanalizuoti mokytojo teisingumo ir pedagoginės meilės vertės ugdymo procese koncepcijas.

Metodai. Mokslinis lyginamasis, istorinis aprašomasis.

Tyrimų duomenys ir interpretacija

Pedagoginė meilė

Pedagoginės meilės problema žinoma nuo ugdymo mokslo pradžios. Lietuvos pedagoginėje mintyje ji ryškėja XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje (P. Višinskis, G. Petkevičaitė-Bitė, V. Kudirka), protestuojant prieš valdinėje mokykloje praktikuojamas autoritarinės pedagogikos idėjas. Nepriklausomoje Lietuvoje ji, kaip ir daugelis kitų idėjų, neatsiejama nuo demokratinių ugdymo mokslo tendencijų, pedagogikos mokslo apskritai laimėjimų, ugdymo praktikos padiktuotų uždavinių.

Jau pirmosiose pookupacinio laikotarpio publikacijose bandoma nusakyti pedagoginės meilės esmę: pedagoginė meilė – tai mokyto-

jus ir mokinius siejantis ryšys, užtikrinantis darinius santykis. Remiantis tokia samprata reikėjo, kad mokytojas būtų meilės žmogus – mylėtų savo darbą ir mokinius.

Katalikiškos krypties žurnale „Lietuvos mokykla“ primenamas meilės dorybės šaltinis – Dievo meilė. Šios sąvokos aiškinimo ieškoma Šventajame Rašte, apaštalo raštuose. Iš jų pateikiamos citatos, atspindinčios meilės esmę: šv. Pauliaus – „Meilė yra tobulybės ryšys“ (Col, 3), šv. Jono – „kas myli <...> yra švie-soje“ [1 Jon. 2]. Remiantis šiomis mintimis pabrėžiama pedagogine meile degančio mokytojo asmenybės vertė, nurodoma, koks jis tobulas turi būti.

Išryškinamas ypač vertingas mokinius mylinčio mokytojo sugebėjimas – mokėjimas naudotis ta meile (kaip moka artistas naudotis savo specialybės instrumentu) ir daryti įtaką mokiniams. Pabrėžiama, kad socialus mokytojas:

moka tėviškai sudrausti ir pareikalauti, ne užgaudamas vaikų jausmų; tokiu sugebėjimu ypač patraukia prie savęs mokinius;

- mylintis vaikus mokytojas mylimų mokinių širdyse pasėja meilės sėklą, kurią mokiniai patys augina, užaugę džiaugiasi ta dorybe ir moko meilės naujas kartas;

- mylintį mokytoją mokiniai brangina, už meilę atsilygina meile;

- meilė žmogui – pedagoginio pašaukimo požymis ir autoriteto raiška; dirbdamas iš meilės mokytojas jaučia malonumą, randa darbe pasitenkinimą, nepatiria nepakeliamų sunkumų; taip teigiama remiantis šv. Augustinu: „*ubi amatur, non laboratur, etsi laboratur, ipse labor amatur*“ („kur meilė, ten nėra sunkenybės, o jei yra sunkenybė, tai ir sunkenybė mylima“ (J. Kr., 1918, p. 370).

Pedagoginės meilės esmę aiškino St. Kairiūkštis, nurodė, kad jos reiškimosi prasmė – pagalba vaikui. Tokia prasmė lemia meilės bruožus. Tad pedagoginei meilei būdinga – bendrumas (abipusė meilė – *O. T.*), nuosaikumas, pagalba, globa ir apsauga nuo blogio. Kiti meilės bruožai – ji turi būti teisinga, geranoriška, dėmesinga, tolerantiška, reikli. Ji negali būti nuolaidžiaujanti ir pataikaujanti.

St. Kairiūkštis įvertino pedagoginės meilės poveikį mokiniams: meilės dorybę išsiugdžiusiais mokytojais mokiniai labiau pasitiki ir noriai su jais bendrauja, ypač gerbia ir drauge labiau gerbia nuosaikius, tvirtesnio būdo, teisingai reiklius negu tuos, kurie yra silpnos dvasios.

Kun. J. Vaškys (1938) pedagoginę meilę pavadino priemone, kuria galima laimėti auklėtinių palankumą, be jo neįmanoma sąveika, o be šios – ugdomasis darbas.

Autorius nurodė ir pedagoginės meilės reiškimosi sritis bei būdus. Mokytojo funkcijas prilygino mylinčio tėvo funkcijoms: mokytojui privalu domėtis auklėtinių rūpesčiais, vargais, skausmais, į juos gilintis, negailėti gerų žodžių, paskatinimų. Vaikų silpnybėms mokytojas turi būti atlaidus, nesityčioti iš vaikų. Mokytojo meilė, draugiškumas, kantrumas pažadina mokinių susidomėjimą, dėkingumą, norą dirbti.

J. Vaškio teiginiuose apie mokytoją išskirtina mintis, kad mokytojui privalomos visos doram piliečiui būdingos savybės, drauge ir tos, kurios būtinos auklėjant jaunimą. Labiausiai privaloma – pedagoginė meilė. Pasak autoriaus, pedagoginei meilei būdingi šie bruožai: ji teisinga, visiems lygi ir visus lygiai apimanti. Šios meilės reikšmę jaunesniųjų mokinių gyvenime J. Vaškys ypač pabrėžė. Tai lemia, jog maži vaikai ypač jautrūs, juos užgauna net silpnai

pasireiškiantis mokytojo neteisingumas. Autorius atkreipė dėmesį ir į mokytojo bendravimą bei santykius su ne tokiais gabiais mokiniais – bendravimas turi būti apgalvotas ir atsargus, kad mokiniai nebūtų žeminami. Trečias J. Vaškio pabrėžtas santykių bruožas – favorizavimo vengimas. Mokinių skirstymas į „išrinktuosius“ ir „pasmerktuosius“ – antipedagogiški veiksmai taip pat žemina mokytojo autoritetą.

Teisingumui, kaip dorybei ir drauge pedagoginės meilės požymiui, ir jo reiškimuisi stiprinti J. Vaškys rekomendavo mokytojui ugdyti tvirtą būdą ir nuostatas į įvairius dalykus. Labai svarbu, kad savo valia pedagogai mokytųsi ir išminktų savo nuostatomis tvirtai vadovautis, o jų žodžius atitiktų darbai, darbus – žodžiai.

Teisingumas, kaip pedagoginės meilės raiška, būtinas mokytojo bruožas visomis situacijomis. Mokytojui privalu laikytis bendro mokyklos bendruomenės gyvenimo normų. Tačiau vengtina remtis despotiškais metodais ar užsispyrimu. Mokytojo autoritetą palaiko, stiprina jo būdo tvirtumas. Drauge būdo tvirtumas lavina vaikų būdą, ugdo energiją, stiprina atsparumą gyvenime pasitaikančioms kliūtims.

Tvirtos būdo mokytojas gali lengviau susitarti su vaikais – vaikus drausmina tokios žodinio auklėjimo priemonės kaip priminimas arba net nutylėjimas.

Taigi mokytojo meilė, besireiškianti pagarbų požiūriu į mokinį, atsakingu pareigų vykdymu, žodžių ir darbų vienvete, – tai pedagoginio autoriteto raiška ir mokinio ugdymo priemonė.

Pedagoginės meilės sampratą, raišką naujais aspektais praturtino inspektorius A. Vokietaitis (1935). Šio pedagogo pozicijai būdingas universalumas – pedagogas, taikydamas moks-

linį metaanalizės metodą, pateikė vokiečių pedagogų traktuotes.

Vakarų Europos pedagogų pateiktose pedagoginės meilės apibūdinimuose pedagogas išskyrė jos bruožą – socialumą. A. Vokietaitis rėmėsi G. Keršenšteinerio (Kerschensteiner) veikalo ištrauka: „Žmogų, kuriame vyrauja simpatijos ir palankumo jausmai, mes vadiname socialinių palinkimų žmogumi. Ir štai auklėtojo siela yra toji socialinio tipo siela. Tačiau ne kiekvienas socialinių palinkimų žmogus būtinai turi ir auklėtojiui privalomą būdą, bet tikrai pedagogiško būdo asmenybė būtinai priklauso socialiniam tipui.“ (1935, p. 334) G. Keršenšteinerio aiškinime A. Vokietaitis išskyrė mokytojo asmenybės pedagogiškumo kriterijų – tai yra socialinė prigimtis, pagrindinis meilės dėsnis.

A. Vokietaitis komentavo E. Šprangerio (Spranger) sampratą: šis vokiečių mokslininkas socialumą aiškino kaip atsigręžimą į kitą žmogų ir jo gyvenimą bei teigiamų jausmų išgyvenimą tik tuo atveju, kai jo darbo rezultatas – tinkamas, doras kito žmogaus elgesys. Išvadinė E. Šprangerio mintis ta, kad reiškiantis socialumui „turima reikalo su tikrąja meile“ (1935, p. 335). Be to, socialinio tipo žmogui būdinga, kad jis tarsi ieško progų „ištirpti svetimoje asmenybėje“ (1935, p. 335).

A. Vokietaitis išskyrė specifinį mokytojo – socialaus tipo žmogaus bruožą ir polinkį rūpintis ne žmogumi apskritai, bet augančiu, besivystančiu, kuriam nori ir gali perduoti apmąstytas vertybes, suartinti su jomis, daryti įtaką, o pats tokia veikla patirti savęs įprasminimo džiaugsmą.

Taigi A. Vokietaičio koncepcijoje pedagoginė meilė – mokytojo socialumo apraiška.

Antroji socialumo apraiška – teisingumas. Tai esąs nesąmoningas troškimas palaikyti gy-

vybę. Ši savybė gali stimuliuoti žmogaus jėgas artėti prie nuskriaustų vaikų ir palaikyti jų fizinę bei dvasinę gyvybę, padėti jiems tapti laimingesniems ir geresniems. Tai patvirtina teiginį, jog pedagogas yra tėvų pavaduotojas, nes gyvybės palaikymo ir stiprinimo funkcijos priklauso tėvams, kurie dėl įvairių priežasčių perdavė savo funkcijas mokytojui. Beje, autorius pažymėjo, kad mokytojai tėvų negali visiškai pavaduoti, nes jiems trūksta tėviškumo bruožų visumos, bet pagrindinius tėviškumo bruožus vis dėlto mokytojas privalo turėti. Antraip jam nesiseks sėkmingai atlikti savo misiją. Tėviškumo jausmą A. Vokietaitis ypač teigiamai vertina – jis, šis jausmas, padeda sudėtingomis situacijomis: kai sveikas protas „atsisako padėti, tuomet pagalbos reikia laukti iš nesąmoningų faktorių, iš tojo tėviškumo bruožo, būtent – iš meilės, kuri taip ryškiai ir galin-
gai suspindėjo Genriko Pestaloci asmenybėje“ (1935, p. 335).

Tėviškumas A. Vokietaičio, kaip ir G. Keršenšteinerio ir A. Dioringo (Döring) koncepcijose, – kūrybiškumo šaltinis. Pedagogas mokytojo darbą šiuo požiūriu palygino su menininko, kuris gyvena nerimu ir troškimu įgyvendinti tai, kuo jis gyvena, kuo jis dega, veikia. Panašiai kūrybiškumo elementai reiškiasi pedagoginiame darbe: „ir pedagoginiame veikime yra vertybių kūrimo momentas ir savotiškas autoriškumas, ir asmens ryšys su kūriniu.“ (1935, p. 335) A. Vokietaitis mokinį laikė kūrybinio darbo medžiaga, o patį mokymo ir auklėjimo darbą – kūrybos procesu. Mokytojui šiame procese būdingas dvasios pakilumas ir kūrybinis įkvėpimas.

A. Vokietaitis pažymėjo, kad taip dirbdamas mokytojas turėtų išsižadėti asmeninio gyvenimo, kad visas jo gyvenimas būtų atiduotas tik

paties žmogaus formavimui, kad mokytojo interesai turėtų išsirpti mokinių interesuose. Tačiau taip nėra, nes mokytojui būdingi asmeninio pobūdžio stimulai, o mokytojo kūrybiškumui pasireikšti taip pat reikalingas nusiteikimas.

Kita vertus, kūrybiškai dirbdamas mokytojas patiria savęs perteikimo džiaugsmą, savo paties gyvenimo įprasminimo džiaugsmą. Mokytojas džiaugiasi galėdamas padėti stiprėti, tobulėti, bręsti kitai gyvybei. Jis džiaugiasi, nes jaučia ir savo gyvenimo aktyvumą, gyvenimo tikrumą – „tai galingas pedagoginiam darbui stimulus, nes tas darbas stiprina savo realumo, savo tikro buvimo jausmą“ (1935, p. 335). Taigi, pasak A. Vokietaičio, besiverždamas pratęsti savo dvasinę egzistenciją už fizinio gyvenimo ribų, stengiasi perteikti savo dvasines vertybes svetimiems, stengiasi savąjį „aš“ susieti su svetimais „aš“ ir šiame procese jaučia tam tikrą džiaugsmą. Tai pedagogiškai nusiteikusiam mokytojui turi be galo didelę reikšmę. Tai reiškia, kad auklėjimo darbą pamėgęs mokytojas žino, jog jauni žmonės, perėmę jiems perteikiamas vertybes, žinias, subręs, sustiprės ir gyvenime vykdys jo idėjas – „tuomet jisai pajus, kad jo dvasios gyvenimas nusitęsia į ateitį“ (1935, p. 336). A. Vokietaitis mokytojo džiaugsmą aiškina ne kaip nusižeminimą ar svetimuose „aš“ ištirpusios asmenybės pasitenkinimą. Atvirkščiai – kaip savo asmens aspiracijų įgyvendinimo džiaugsmą – džiaugsmą dėl savo aktyvaus gyvenimo pasireiškimo. Visiškai savęs išsižadėjęs mokytojas nereikalingas nei mokyklai, nei jaunimui.

Mokytojo įsitikinimai, A. Vokietaičio teigimu, – jo įtakos auklėtiniais pagrindas, suartėjęs su kitų sukurtais vertybėmis, pedagogas jas „pasisavina“ ir perteikia auklėtiniais

kaip savo įsitikinimo, patyrimo rezultata. Tačiau ryškūs du šio proceso elementai – polinkis ne tik ugdyti ir stiprinti augančios kartos kūrybiškas jėgas, bet ir palaikyti veiklų savo, kaip žmogaus, gyvenimą. Šis mokytojo struktūros momentas iškyla jo vykdomame darbe, kai jis, atsidavęs žinių perteikimo džiaugsmui, pasineria į mokslinės medžiagos „pasisavinimo ir perdirbimo“ procesą ir savo užsidegimu patraukia jaunimą kilniam darbui.

Taigi mokytojas – sociali asmenybė. Jo socialumo, visuomeniškumo jausmas turįs reikšmės ne tik santykiuose, sąveikoje su auklėtiniais. Mokytojo socialumas – tai nuolatinis kvietimas, raginimas gyventi, ruošimasis tęsti tą gyvenimą. A. Vokietaitis atkreipia dėmesį, kad šį mokytojo nusiteikimą mokiniai labai gerai jaučia ir įžvelgia. Nuo mokytojo, neturinčio tokio jausmo ir nusiteikimo, mokiniai laikosi atokiai, rezervuoti, šaltai. Taigi pedagogas turi ne tik rengti mokinius gyvenimui, bet ir kviešti gyventi visavertį gyvenimą – jis turi kviesti gyventi, rodyti gyvenimą. Jei mokytojas tokio bruožo neturi, jei jis netiki Tiesa, Gėriu, Grožiu, žmogumi, socialinėmis, kultūrinėmis vertybėmis, A. Vokietaičio teigimu, „pedagogikos prasmė jo jau paneigta: nėra kur kitus vesti. Visa pedagoginio veikimo esmė – tai gyvybė ir gyvenimas su visomis vertybėmis. Priešingai, pedagogika virsta nesąmone. Netikint gyvenimą, negalima gyveniman nei kviesti, nei link jo vesti“ (1935, p. 336).

Taigi pedagoginės meilės vertė ypatinga: ji – mokinio asmenybės kūrimo priemonė, mokytojo tobulėjimo šaltinis, autoriteto galios pagrindas.

Pedagoginės meilės esmę A. Maceina (1937) aiškino ugdymo sampratos kontekste.

Pedagoginiu santykiavimu Maceina vadino subrendusiojo ir bręstančiojo, realybės ir gali-

mybės, vertybės ir būsimos vertybės santykiavimą. Iš pedagogo pateiktos subrendusiojo, t. y. ugdytojo, charakteristikos ir jam skirtinų funkcijų ryšku, kad ugdytojuje vertybės jau įkūnytos, praktikuojamos, ugdytojas nori jomis pasidalyti su kitais žmonėmis. Tuo tarpu ugdytinis dar tik turi suartėti su vertybėmis. Jis – dar savimi negalintis pasirūpinti žmogus, nepažįstas kultūros laimėjimų, nesugebąs savarankiškai savęs tobulinti. Todėl ugdytojas jam atrodo ir augintojas, ir mokytojas, ir vadovas, padedantis silpnai prigimčiai, perteikiantis žmonijos laimėjimus, vedantis ugdytinį subrendimo link.

A. Maceinos koncepcijoje ugdytinio pažinimas – tai ugdytojo pedagoginės meilės reiškimas. Ši funkcija sudėtingesnė, ne vien teorinis augančio žmogaus pažinimas, priklausąs psichologui. Esminis tikro pažinimo bruožas tas, kad ugdytojas turi pažinti ugdytinį ne tik tokį, koks šis iš tikrųjų yra, bet ir prognozuoti, koks jis turi būti. Ugdytojo uždavinys sąveikaujant su ugdytiniu – pastarojo prigimtyje matyti ir būsimų vertybių pasaulį, išvelgti jame galimybes ir jaustis pašauktam tas galimybės paversti realybėmis, padėti atsiskleisti galioms ir įgauti tam tikrų jų formų, rasti savo vietą gyvenime.

Pažinimo procese, kaip nurodo Maceina, ugdytinio galimybių išskleidimą pedagoginį pašaukimą ir pedagoginę savimonę turintis ugdytojas išgyvena kaip savo gyvenimo paskirtį. Tokiam ugdytojui ugdytinis – vertybė (vertybinis žmogus). Tai nėra originali mintis. Jos ištakas pats Maceina randa vokiečių pedagogikoje ir lietuviškai cituodamas sakinį iš E. Šprangerio veikalo ypač pabrėžia, kad mokytojas su ypatingu dėmesiu ir atsidavimu turi domėtis savo ugdytiniais ir juos pažinti: „kas

zmones studijuoja sava, kas juose tiria tik objektyvią tikrovę, tas nemato juose snūduriujančių galimybių, kurios galėtų išsivystyti patyrusios bent truputį šilumos“ (1935, p. 4).

Šaltas požiūris į ugdytinį, vangios pastangos jį pažinti, nenoras pamatyti jame galimybių Maceinos koncepcijoje – su pedagoginiu pašaukimu nesuderinami dalykai. Taip dirbant pedagoginis darbas neturi prasmės. Tik sugebėjime permatyti ugdytinio sielą, suprasti ją ir aktyvinti Maceina išvelgia pedagoginio talento požymius. Pedagoginis genijus matąs didžiausių vertybių ten, kur kiti temato ydas. Sugebėjimą matyti vertybes ten, kur kiti jų nemato, išvelgti tas sielos gelmes, kurios dar nepalietos ydų, lemia pedagoginę meilę. Tik pedagogine meile Maceina grindžia ugdytojo sugebėjimą jausti kartu su ugdytiniu ir atgavinti savyje ugdytinio išgyvenimus. Ugdytojas pedagoginėje sąveikoje, kaip nurodo pedagogas, turi pasireikšti kaip „simpatijos žmogus“. Taigi Maceina akcentuoja meilę kaip kertinį ugdymo proceso ramstį: „Be meilės dvasios negalima įsibrauti į jaunos sielos gelmes, negalima paregėti paslėptų vertybių ir todėl negalima ugdyti. Pedagoginė meilė yra esminis pedagoginio santykiavimo elementas. Pedagoginis santykiavimas iš esmės yra meilės santykiavimas“ (1937, p. 4).

Maceinos koncepcijoje pabrėžtas abipusės meilės vaidmuo ugdymo procese. *Ugdytojas myli ugdytinį ne kaip sau lygų, ne kaip tobulesnį už save, bet kaip tampančią žmogų*, nesuiformavusį, dvasiškai neturtingą, ir todėl artinasi prie jo, kad praturtintų, pamokytų, padėtų subręsti. Teigiamas ugdytinio nusiteikimas ugdytojo atžvilgiu – taip pat būtinas. Ugdytinio meilė ugdytojui taip pat reikšminga, kaip ir ugdytojo ugdytiniui. Ugdytinis myli ugdy-

toją kaip savo idealą, kuriuo seka, iš kurio mokosi. *Ugdytinio meilė įkvepia ugdytoją tobulėti, kūrybiškai dirbti.*

Pedagoginę meilę Maceina aiškina argumentuodamas jos reikšmę asmenybės brandai. Tam tikslui aptaria keletą meilės rūšių. Viena iš jų – meilė, kai mylintys vienas kitą žmonės keičiasi dvasinėmis vertybėmis. Tokią meilę ir ja grindžiamą sąveiką, sekdamas Šprangeriu, pavadina „vertybine bendruomene“. Šiai rūšiai priskiria vyro ir žmonos meilę. Antra meilės rūšis, kai netobulas asmuo gali tobulėti ir kilti prie tobulojo, o tobulasis atsigręš prie netobulojo, kad jį patobulintų. Tokiai meilės rūšiai priskiria Dievo meilę.

Dievo meilėje žmogui Maceina išvelgia dar vieną meilės rūšį: „kai dieviškasis Logos įsikūnijo žmogaus prigimtyje, jis pasilenkė prie kito žmogaus, kad jį atpirktų ir išganytų“ (1937, p. 4). Pedagoginę meilę Maceina priskiria abiem paskutinėms meilės rūšims taip motyvuodamas: pirma, ugdytojo meilė ugdytiniui reiškiasi noru tobulinti augantį žmogų, pakelti jį iš gamtinio būvio į kultūrinį būvį ir atskleisti jam pasaulio bei gyvenimo prasmę. Maceina čia ieško žmogaus panašumo į Dievą. Tą panašumą labiausiai išvelgia ugdymo procese: ugdytojas tampa ne tik Dievo Kūrėjo ir Dievo Apreiškėjo, Dievo Išganytojo simboliu. Tokia pedagoginė meilė ir esanti pati tikroji. Šios minties prasmę Maceina tarsi patikslina vokiečių pedagogo Egersdorferio žodžiais „Heilswille am Kinde“ („Vaiką gydančioji valia“ – O.T.).

Ugdytinio meilėje ugdytojui Maceina išvelgė atvirkštinį procesą. Jį lemia žmogaus prigimties dėsniis – augantysis nori būti panašus į suaugusįjį, ir tai žadina norą tobulėti. Šį norą Maceina vadina intuیتیviu, tačiau visada ug-

dytiniui būdingu. Taigi *abipusė meilė – rezultatyvaus ugdymo sąlyga*: ji skatina tobulinti ir tobulėti. Ir atvirkščiai, negali būti tikro ugdymo, jei ugdytojas nenori tobulinti, o ugdytinys nenori tobulėti. Tobulinti nenorintis negali nieko duoti augančiai sielai, nenorintis tobulėti negali pažinti vidinio savo aktyvumo. Taigi, kaip nurodo Maceina, „noras tobulinti ir noras tobulėti yra du koreliatyvūs linkimai ir du esminiai pedagoginės meilės elementai“ (1937, p. 5), būtini kuriant pedagoginę sąveiką.

Apie pedagoginės meilės sampratą ir raišką rašęs J. Lapinskas (1939) specifine mokytojo – auklėtojo savybe vadino apaštališką auklėtojo dvasią. Apaštališkos dvasios požymis – meilė žmogui. Antras požymis – sugebėjimas jausti savo trūkumus bei ydas ir pastangos jas šalinti. Trečias – vidinis poreikis ir nerimastis, kaip padėti kitiems žmonėms. Ketvirta – pastangos pašalinti kitų trūkumus.

Apaštališkos dvasios žmonėms būdinga mylėti žmones ir vaikus, mylėti ne tiek vaiką, kiek jo dvasią. Tokią meilę autorius vadina pedagogiškąja meile. Specifinis pedagoginės meilės bruožas, J. Lapinsko paminėtas, – mylėti vaiką ne tokį, koks jis yra, bet tokį, koks jis gali būti – idealų žmogų. Tai lemia jo reiklumą augančiam žmogui.

Panašią pedagoginės meilės prasmę atskleidė A. Šerkšnas (1939). Jos raišką siejo su pagrindiniu mokytojo uždaviniu – padėti jaunuoliui tapti pajėgia asmenybe. Siekiant šio pagrindinio ir tolimiausiojo tikslo, svarbu spręsti artimesnį uždavinį – laimėti besiformuojantį jaunimą sau, atverti jo sielos vartus savajai įtakai. Neišsprendus šio uždavinio, neįmanoma pasiekti pagrindinio tikslo.

Artimiausio tikslo sprendimo pagrindas – mokytojo meilė savo klasei ir darbui. A. Šerkš-

no koncepcijoje tai reiškia turėti du socialinio žmogaus bruožus. Taigi būsimoji asmenybė pasiduoda tik sociališkojo žmogaus įtakai. Vadinasi, autoritetą gali įsigyti sociali asmenybė.

Meilės savo darbui (mokytojo – pedagoginiam darbui) esmė:

- *gauti iš jo dvasinio pasitenkinimo;*
- *susikaupti ir jam atsidėti;*
- *kantriai tikėtis iš jo laukiamų vaisių.*

Meilės savo klasei esmė:

- *mylėti klasę – tai jai aukotis;*
- *mylėti ir aukotis – tai turėti dvasinio pasitenkinimo, džiaugsmo;*
- *dvasinis pasitenkinimas ir džiaugsmas yra meilės egzistencijos pagrindas;*
- *dvasinį pasitenkinimą ir džiaugsmą dar labiau sustiprina intensyvi nuojauta, kad esi klasės mylimas;*
- *meilė beveik visuomet, ypač bręstančio jaunimo klasėje, sužadina meilę.*

Mokytojo meilės savam darbui ir to darbo objektui – mokiniui – pagrindą A. Šerkšnas išvylgia sociališkojo žmogaus psichikoje.

Ir A. Vokietaitis, ir A. Šerkšnas socialinio tipo žmogaus dvasinėje struktūroje išvylgė kūrybingumo pagrindus. Mokslininkas pateikė kūrybos sampratą: kūryba – tai yra objektyvių vertybių grupavimas, atrinkimas, apipavidalinimas ir troškimas, kad tos vertybės prigytų sieloje to, kam kūrinys (veikalas) yra taikomas. Kūrėjas be galo myli savo kūrinių dėl to, kad jį yra išgyvenęs, dėl jo daug iškentėjęs, dalį savo prigimties su juo atidavęs visuomenei. Kūrėjas džiaugiasi savo kūrinio pelnomu pasisekimu, nes pajunta savo vertę ir egzistencijos prasmę. Kokybiškai su meile atliekamą mokytojo darbą pedagogas pavadino aukščiausios rūšies kūryba. Aukščiausios dėl šių priežasčių:

- *kūrėjas (mokytojas) savo renkamas, grupuojamas ir sisteminamas vertybes besiformuojančiam mokiniui teikia tiesiogiai, tuo tarpu kiti menininkai ieško medžiagos ir formų savo surinktomis vertybėms perteikti;*
- *mokytojas kuria asmenybę (aukščiausios rūšies veikalą), dėl kurio pasisekimo gyvenime jis džiaugiasi, nes per tai jis jaučia savo dvasios vertę;*
- *pradėjęs darbą su mažamečiais, mokytojas baigia jį su pajėgiais, protingais mokiniais; tai mokytojo pedagoginės meilės raiškos rezultatas; drauge šis rezultatas – tai meilės mokiniams pagrindas; tai tikrosios pedagoginės meilės esmės pasireiškimas.*

A. Šerkšnas savo mintis aktualino prof. V. O. Dioringo teiginiu, kad iš socialaus žmogaus sklindanti ypatinga jėga verčia jį rūpintis pagalbos reikalingais ir silpnais individualais, kuriuose visa suprantančia meile jis išvylgia vertingų, gerų palinkimų, jais pasitiki, nes myli žmogų.

Taigi mokytojo meilės pedagoginiam darbui ir darbo objektui A. Šerkšnas, kaip jau minėta, ieškojo socialaus tipo mokytojo psichinėje struktūroje. Visa lemiančios meilės šaltinis yra mokytojo socialinė prigimtis. Tai sudaro jo asmenybės vertę ir jėgą.

Daugiaaspektę pedagoginės meilės sampratą pateikė J. Zastarskis (1939): pedagoginė meilė – tai ir apmąstymai, ir išvalgos, ko reikia jaunimui dabar ir būsimam gyvenimui, ir pagalba jiems tobulėti. Tokia pedagoginės meilės prasmė lemia jos raiškos bruožus:

- *mokytojo reiklumas mokiniui – vienas iš esminių pedagoginės meilės bruožų; tikrai vaikus mylintis ir jiems gera linkintis*

mokytojas neleidžia elgtis taip, kas būtų žalinga mokinio tapsmui asmenybe;

- *pedagoginės meilės reiškimasis mokiniui – tai mokytojo tobulėjimo sąlyga; mokytojas geriau pažįsta ir supranta jaunas žmones, jų silpnybes, ydas, džiaugsmus ir vargus;*
- *mokytojo meilės reiškimasis paslaugumu, pagalba mokiniui, net pasirengimu aukotis stiprina kantrybę ir pasitikėjimą, suteikia jaunimui daug šviesos ir šilumos, kuri ypač reikalinga jam, kad galėtų stiprinti savo jėgas, nugalėtų sunkumus, džiaugsmingai nusiteikę, mokytoji ir kurtų;*
- *reiškiantis pedagoginei meilei, atsiranda tarpusavio pasitikėjimas, vienas kito supratimas, t. y. pedagoginės sąveikos pagrindas.*

J. Zastarskis prognozavo pedagoginės meilės neišsiugdžiusio mokytojo bendravimo su mokiniais padarinius: šalti, vaikų nemylintys, jais nepasitikintys mokytojai griaua ir nuodi jų sielose visa, kas geriausia ir gražiausia, – pasitikėjimą gėriu, grožiu, slopina jaunatvės džiaugsmą. Tokie mokytojai neturi pašaukimo ir nesugeba įsigyti autoriteto.

Pedagoginės meilės problemą Lietuvos pedagogai sprendė konceptualiai, įvertino ugdymo ją reikšmę.

Teisingumas

Kiekvienas žmogus, taigi ir mokinys, turi prigimtinių darnos, tvarkos, harmonijos poreikį. Todėl mokykloje teisingumo, teisingų mokytojų ir mokinių santykių problema visada iškildavo. Be kitų priemonių ir metodų, ugdant teisingą žmogų, patenkinant jo teisingumo poreikį, pagrindinį vaidmenį vaidina mokytojo

asmenybė. Teisingas mokytojas gali daryti mokiniams neįkainojamą įtaką savo žodžiais, darbais bei veiksmais ir, be to, natūraliai padėti jiems tapti teisingiems, išmokyti laikytis bendro gyvenimo normų.

Nepriklausomos Lietuvos pedagoginėje mintyje teisingumo dorybei skirta ypatinga vieta: jos sampratai, reikšimui įvairiomis ugdymo veiklos situacijomis, stiprinimui ir kt.

„Trumpame pedagogikos vadovėlyje“, skirtame mokytojų seminarijoms (1923), St. Kairiūkštis lakoniškai nurodė, kaip turi reikštis ši mokytojo dorybė.

Viena iš mokytojo teisingumo apraiškų – lygus elgesys su visais mokiniais, bendravimas jų nefavorizuojant: kas leidžiama ar draudžiama vieniems, tas leidžiama arba draudžiama ir kitiems. Antra apraiška – veiksmų, darbų ir reiklumo nuoseklumas: ko reikalaujama šiandien, to reikėjo reikalauti vakar, to privalu reikalauti visada. Teisingo mokytojo elgesio ir veiksmų šaltinis – vadovavimasis ne nuotai komis, o racionali protu.

Taigi St. Kairiūkštis akcentavo dvi mokytojo teisingumo dorybei stiprėti trukdančias klaidas: mokinių favorizavimą, t. y. jų išskyrimą pagal subjektyvius kriterijus, ir nuolaidžiamą, pražūtingą mokinio asmenybės brandai.

Keletą reikšmingų minčių apie mokytojo teisingumą pateikė M. Grigonis (1926). Jis kartojo St. Kairiūkščio mintį, kad svarbu sistemingai ugdyti šią savybę, stiprinti ir praktikuoti. „Dekalogo“ stiliumi greta kitų įsakymų suformulavo įsakymą mokytojui „nekalbėti netiesos“. Jo turinys apima mokytojo pareigas ir funkcijas: sąžiningai tikrinti mokinių darbus, atsakingai rengtis pamokoms ir suteikti mokiniams vertingų žinių, tvarkyti privalomus dokumentus.

Sisteningai ir visuotinai teisingumo dorybę aptarė J. Mikalauskas (1929). Jis atkreipė dėmesį į lietuvių tautos polinkį vengti sakyti teisybę ir jo socialines, politines ištakas. Tai kilę iš carinės Rusijos ir kaizerinės Vokietijos okupacijų laikų: rusams buvo meluojama dėl slapta leidžiamų lietuviškų knygų ir spaudos, kurią okupantai buvo uždraudę; vokiečiams nebuvo sakoma teisybės apie arklius, galvijus ir grūdus, kurių šie okupantai reikalavo kaip duoklės. Taigi socialinė, politinė, ekonominė situacija vertė lietuvius išsisukinėti ir padarė daug žalos tautos moralei: atbukinotiesos jausmą, suformavo melo įgūdžius.

J. Mikalausko pažiūrų sistemoje nauja, kad jis pateikė teisingumo sampratą. Teisingumas – tai laikymasis tų dėsnių, įsakymų, principų, taisyklių, kuriuos nustatė Dievas, valstybė ir sąžinė; laikymasis jų kalbant, veikiant, bendraujant, dirbant (1929, p. 709). Laimingiausiais autorius laiko tuos žmones, kurie remiasi visais trimis minėtais šaltiniais. Iš jų išskiria sąžinę, kuri sulaiko žmogų nuo jį žeminančių darbų ir veiksmų arba paskatina kokiems nors veiksmams. Kitų veiksmų vaidmuo esąs ribotas dėl įvairių priežasčių: valstybės įstatymai negali aprėpti visų nusikaltimų, o Dievas davęs žmogui laisvę ir laukias „skirtojo laiko“ (1929, p. 709).

J. Mikalauskas pabrėžė teisingumo reikšmę harmoningiems žmonių tarpusavio santykiams susiformuoti. Teisingumo dorybė – tai kultūringo bendravimo, teigiamų santykių, tauraus, šviesaus gyvenimo be skriaudos, nesutarimų ir neapykantos pagrindas.

Teisingumo dorybės ugdymas – dorovinio auklėjimo uždavinys, kurio sprendimo J. Mikalauskas neatsiejo nuo sąžinės jautrumo ugdymo. Sąžinės jautrumas – tai kriterijus, pa-

dedantis nustatyti, žmogaus mintys ir darbai teisingi ar ne. Sąžinė turi būti gryna, sveika; didžiausi jos žlugdytojai – pyktis, kerštas, neapykanta. Kita vertus, ugdant sąžinės jautrumą, svarbu stiprinti valią, nes ji padeda žmogui išlikti stipriam, tauriam ir teisingam.

J. Mikalausko koncepcijoje pabrėžti du teisingumo ugdymo veiksniai – šeima ir mokykla. Mokyklos vaidmuo esąs didesnis. Ji turinti būti teisingumo atgimimo židiny.

Pagrindinės priemonės teisingumo dorybei ugdyti – žinių apie ją mokiniams suteikimas ir gyvas pavyzdys. Taigi natūraliai iškylla mokytojo pavyzdžio vaidmuo ugdymo procese: apie mokytoją sukasi visas mokyklos gyvenimas, į mokytoją mokiniai kreipiasi, negalėdami patys sau padėti ir tikėdamiesi teisingo sprendimo ar kitokios pagalbos. Mokytojas – vaikui mokslo žinių, dorybių šaltinis, bendravimo kultūros pavyzdys.

Mokytojo asmenybę, jo dorybes mokiniai dažnai renka savo gyvenimo idealu. Mokytojui žodžiais ar darbais nusižengus teisingumui, panašiai gyventi apsisprendžia ir mokiniai – ir prireikus meluoti arba išsisukinėti. Kadangi mokyklos uždavinys, kaip nurodo J. Mikalauskas, padėti auklėtiniui išmokti elgtis ne naudosis tikslais ar pagal situaciją, bet jausti, suprasti, kas dora, ir išmokti būti doram, tai mokytojas turi būti ir teisingumo pavyzdys, ir ugdytojas.

Mokytojo teisingumui stiprėti, reikštis ir atsiskleisti būtinos ir kitos žmogaus savybės bei bruožai. J. Mikalauskas iš jų išskyrė pedagoginę meilę ir socialumą. Pedagoginės meilės reikšmė ta, kad ji nutiesia kelią į vaiko širdį ir leidžia mokytojui pajusti, ką vaikai netinkamai daro iš blogos valios, ką nežinodami, kas dora, kas ne, jie elgiasi teisingai ar ne. Ir tai yra

sąlyga pačiam mokytojui tinkamai pasielgti, teisingai nuspręsti.

Antra, tinkamą mokytojų elgesį, teisingus santykius su auklėtiniais lemia geras šeimos ir visuomenės papročių pažinimas.

Trečia reikšminga sąlyga mokytojo teisingumui pasireikšti – vaiko sielos pažinimas, dėmesys individualiai prigimčiai.

J. Mikalauskas rekomendavo, kaip mokytojui bendrauti su tam tikrų psichologinių tipų vaikais, kad būtų jiems teisingas.

Su choleriku bendraujant vengti įžeidžiančių žodžių, netramdyti jo veiklumo, gyvumo, aktyvumo. Parinkti jam prasmingą veiklą, kad dalyvaudamas joje savo energiją tikslingai panaudotų ir tobulėtų.

Ugdymo procese svarbu paisyti ir sangviniko prigimties. Už įgimtas savybes – netvaringumą, linksmą būdą – bausti neteisinga. Šio psichologinio tipo mokinių privalu išmokyti tvarkos, padėti jam stiprinti savo valią, mokyti meilės kitam žmogui, patarti, kaip išvengti neigiamos įtakos.

Auklėjant melancholiką, nesielgti su juo netinkamai – neskubinti, nemokančio atlikti užduoties nebarti ir nepeikti. Elgtis su šio temperamento tipo vaikais reikia išmintingai ir labai atsargiai – kitaip jis gali tapti užsispyręs. Tokiam mokiniui taikomos paskatos ir pamokymai privalo būti švelnūs ir draugiški.

J. Mikalauskas aptarė ir teisingo mokytojo bendravimo su ramiu, sunkiai kam nors pasiryžtančiu flegmatiku bruožus: jam reikia daug kartų pakartoti kai kuriuos dalykus, gerai išaiškinti ir su meile mokyti tvarkos bei darbštumo. Nevalia laikyti jį tinginiu, nebarti už nerangumą. Priešingas mokytojo elgesys neteisingas.

Mokytojo teisingumo pasireiškimą J. Mikalauskas siejo ir su tokiu psichiniu reiškiniu

kaip mokinių atmintis, jos tipai, savybės. Autorius pabrėžė ypatingą dėmesį atminties savybėms pažinimo procese, primindamas, kad net regimąją atmintį turintys žmonės nevienodai įsimena daiktus: vieni geriau asmenis, kiti vietas. Klausos atmintį turintiems žmonėms būdinga tas pat: vieni geriau įsimena žodžius, kiti – muziką. Taigi tik pažindamas mokinių atminties savybes mokytojas gali išvengti neteisingo elgesio.

Viena iš sąlygų mokytojo teisingumui reikštis, t. y. tinkamai elgtis su įvairių tipų atminties vaikais – tinkamų darbo būdų parinkimas. Nuo darbo būdų, metodų priklauso mokymosi rezultatų kokybė: optikas gautas žinias prisimins regimaisiais vaizdais, motorikas įsimins, ką patyrė liesdamas ar veikdamas. Todėl žodinis medžiagos perteikimas šiems vaikams netinkamas mokymo(-si) būdas.

Kiti autoriaus minėti dalykai, trukdantys mokytojui būti teisingam, – vaikų nervų sistemos jautrumas, polinkis į nervingumą, dėl priekaištų ar pastabų atsirandantis baimės jausmas.

Taigi J. Mikalauskas iškėlė mintį, kad mokytojo teisingumo pagrindas ir šaltinis – paisyimas psichologinių ugdymo pagrindų.

Autorius aptarė pavienės ugdomosios veiklos sritis, kur privalo reikštis mokytojo teisingumas, tačiau dėl įvairių priežasčių mokytojas gali būti neteisingas. Tai gali lemti silpna mokinių mokymosi motyvacija, neveiklumas, abejingumas savo veiklai. Bausti mokinius būtų neteisinga. Teisingai suprasti – tai ištirti silpnos mokinių motyvacijos priežastis, įvertinti savo, mokytojo darbo būdus, taikomus principus, organizuotumą.

Dar vienas mokytojo teisingumo pasireiškinys – mokinių namų darbų vertinimas. Nekokybiškai atliktas mokinio namų darbas gali

turėti objektyvių priežasčių (liga, prastas maitinimas, ūkio darbai). Todėl mokytojas turi išsiaiškinti ir atsižvelgti į šias priežastis, kitaip mokiniys, gavęs nepatenkinamą pažymį, patirs mokytojo neteisingumą, moralinę skriaudą.

Be priedermių mokiniui, autorius kalba apie mokytojo priedermę būti teisingam sau pačiam, atliekant savo – mokytojo, organizatoriaus, mokininko, kūrėjo, auklėtojo – funkcijas. Pagrindinis aktyvios mokytojo veiklos stimulatorius ir variklis – sąžinė; jautrios sąžinės balsas visada neduoda ramybės dėl neveiklumo (žemos kvalifikacijos, nesiruošimo pamokoms, nedaugelio visuomeniniame darbe).

Esminė J. Mikalausko išvada – mokytojas turi būti teisingas visais su ugdymu susijusiais etapais: ruošdamasis pamokoms ir užklasiname darbe, kiekvienoje ugdymo situacijoje. Teisingumo sąlyga – teisingas savo darbo, santykių su mokiniais vertinimas.

Mokytojo teisingumą A. Vokietaitis vertino kaip ypatingą mokytojo savybę, kurios turi būti „prisigėrusios“ visos kitos savybės. Ji turi būti būdinga mokytojui dėl dviejų priežasčių: pirma, vaikus su ypatingu atsidėjimu reikia ugdyti, o mokytojas – visų dorybių pavyzdys; antra, mokiniai visus bruožus ir savybes labai subtiliai jaučia, todėl mokytojo teisingumas ir objektyvumas turi ypač aktyviai reikštis.

J. Vokietaičio pateiktas mokytojo teisingumo reiškinys, t. y. jo esmės, apibūdinimas labai lakoniškas: teisingumas – tai lygus ir vienodas visų mokinių traktavimas, jų darbų vertinimas.

J. Vokietaitis pabrėžė du mokytojo teisingumo reikšmės aspektus: teisingumas labiausiai lemia mokytojo autoritetą ir padeda sukurti teigiamus santykius.

Taigi A. Vokietaitis atkreipė dėmesį į teisingumo esmę ir reikšmę, įvertino ją ugdymo

tikslių ir poveikio mokiniams, t. y. psichologiniu, aspektu.

Sekant Nepriklausomos Lietuvos pedagoginės minties raidą, ryšku, kad teisingumo problema sistemingai analizuojama. Spręsdamas ją, inspektorius J. Zastarskis pažymėjo, kad šios problemos ugdymo procese neturėtų būti apskritai: mokytojas siekia vertybių, tarp jų – Tiesos, Gėrio, Grožio, kad galėtų jas teikti ir kitiems, kad būtų doro elgesio pavyzdys. Savo doriniu elgesiu jis stiprina ne tik mokinių, bet ir šeimos, tautos, visuomenės ir visos žmonių dorą.

J. Zastarskis, aptardamas teisingumo dorybę, rėmėsi vokiečių pedagogų pozicijomis. Viena iš jų – P. Barto (Barth), kuris teisingumą laiko viena iš šešių mokytojui būtinų ir būdingų dorybių. Autorius pakartojo G. Griunvaldo mintį, kad bendravimo su mokiniais stiliaus neturėtų lemti mokytojo nuotaika – mokytojui turi būti svetimas neteisingumas. Pristatydamas O. Vilmano poziciją autorius pabrėžė, kad teisingumas kaip dorybė, elgiantis išmintingai ir susivaldant, padeda įžengti į doros sritis. Teisingumas – tai dvasinio žmogaus tobulėjimo sąlyga – „neteisi mintis ir negryna valia nesusiderinama su sveiku dvasios apipavidalinimu“ (1936, p. 489).

Teisingumą įvertino ir psichologiniu bei socialiniu požiūriu – jis teigiamų žmonių santykių pagrindas. Autorius pakartojo ir O. Tumlirzo (Tumlirs) mintį – „teisingumo jausmas yra tiesos meilė“ (1936, p. 489).

J. Zastarskis pateikė keliais aspektais teisingumo sampratą. Teisingumui būdingi trys komponentai: teisingumas – dorybė, teisinė raiška ir svetimų teisių gerbimas. Jo apraiškos – ne vien geri norai ar nusiteikimai, o konkretūs veiksmai ir darbai. *Tai rodo, kad teisingumo poreikis yra prigimtinis poreikis.*

Neteisingumas – tai blogybė, kai sąmoningai ar nesąmoningai prieštaraujama teisei raiškai, kai negerbiamos svetimos teisės, kai asmuo verčiamas atlikti jo asmens teisėms prieštaraujančius veiksmus ir taip pažeidžia jas.

J. Zastarskis, kaip ir J. Mikalauskas, minėjo dvi mokytojų ir mokinių bendravimo sritis, kur būtinas teisingumas, bet neretai pasireiškia neteisingumas – tai mokinių žinių vertinimas ir moralinio atpildo taikymas, patikslinant ar motyvuojant įvertinimą pažymiu.

Viena iš aktualiausių mokinio gyvenimo sričių ir reiškinių – jo veiklos ir darbo rezultatų vertinimas. J. Zastarskis iškėlė ugdymo praktikoje pasitaikančias mokytojo darbo klaidas – neteisingas vertinimo kriterijų parinkimas, mokinių prigimties nepažinimas, sąmoningas apsisprendimas vertinti neobjektyviai, objektyvių ir subjektyvių mokytojo savybių raiška.

Neteisingų vertinimo kriterijų parinkimo esmė ta, kad mokytojai painioja mokslumą su galvotumu – nepaiso, už ką vertinti – už žinių gausumą ar mokinio sugebėjimą mąstyti, sisteminti ir daryti išvadas.

Neteisingumo šaltinis – mokinių individualumo – mąstymo, atminties, dėmesio savybių, polinkių ir interesų vienam ar kitam dalykui nepaisymas ir nepažinimas.

Mokytojo klaidos: nenoras suprasti ir įsijausti į mokinio būsenas, neatsižvelgimas į savijautą (nuovargį, baimės jausmą, alkio pojūtį). Taip klystant vertinama neteisingai.

Ypatinga mokytojo neteisingumo apraiška J. Zastarskis laikė sąmoningą apsisprendimą kai kuriems mokiniams rašyti neigiamus pažymius veiklos motyvų skatinimo tikslais, skubotą mokinių žinių, mokėjimų vertinimą mokslo metų pradžioje, mokiniams nesusigyvenus su nauja aplinka ir naujais išpūdziais, mokytojų

reikalavimais, mokiniams neišitraukus į sąveiką su mokomaisiais dalykais, nepakartojus mokomosios medžiagos.

Autorius minėjo dvi moralinio atpildo formas: pagyrimą ir papeikimą. Pavojus mokytojiui tapti neteisingam atsiranda, jei jis vadovaujasi ne protu, o jausmais, favorizuoja mokinius: vienodos ar panašios kokybės darbo rezultatus vertina diferencijuotai, vienus mokinius giria ir pabrėžia jų vertę, kitiems priekaištuoja, juos peikia. Tokiu neteisingu elgesiu daro didžiulę žalą mokiniams: silpnina savigarbą, trukdo mokiniams suvokti savo autentiškumą. Neteisingas elgesys žemina mokinius. Žeminimas pavojingas darnios asmenybės brandai: mokiniai užsisklendžia, tampa nejautrūs, užsispyrę, neveiklūs.

Nors J. Zastarskis nei papeikimo, nei pagyrimo nelaikė pagrindine mokinio veiklos rezultatų moralinio vertinimo priemone, bet teigė, kad sistemingas pagyrimo taikymas gali būti pateisinamas – kiekvienas „darbininkas yra vertas atlyginimo“ (1936, p. 491). Inspektorius iškėlė būtiną sąlygą – greta talento, gabumų turi reikštis darbštumas, gera valia, pareigos supratimas.

Kad mokytojas būtų teisingas girdamas mokinį, pasak J. Zastarskio, būtinos dvi sąlygos: a) nefavorizuoti mokinių – tiek vargšas, tiek turtingas turi būti vertinami laikantis tų pačių kriterijų; b) rasti santykį tarp pagyrimo vertės ir paties pagyrimo skelbimo (daugiau ar mažiau pabrėžiant). Būtina sąlyga giriant – negirti vienodai už iš pirmo žvilgsnio vienodus dalykus, bet iš esmės skirtingus.

J. Zastarskis aptarė sąlygas, kaip mokytojiui išlikti teisingam taikant materialią paskatą – dovanas, premijas. Materialiniam paskatinimui tapus tikslu, jis pedagogiškai nepateisinamas.

Materialus atlygis, kaip skatinamoji priemonė, žalingas keliais požiūriais: ugdomas neteisingas mokinių poreikis dirbti tik materialios naudos tikslais formuoja nuomonę, kad kiekvienas tinkamas veiksmas turi būti atlygintas, nepuoleja aukštesnių aspiracijų, griaua auklėtinių bendruomenės solidarumo, jos narių socialumo pagrindus, skatina nesantaiką, neapykantą.

Jei aptardamas pagyrimo svarba morališkai skatinant mokinį, autorius pripažino jį esant tikslinga taikyti sistemingai, tai elgtis išmintingai rekomendavo taikant materialiojo skatinimo priemones, turėti tvirtą nuomonę, ar mokinys turi moralinę teisę gauti materialių dovanų. J. Zastarskio nuomone, už prigimtinius gabumų, talento pradus ir jų brandą mokinių materialiai skatinti nedera. Būtų didžiausia klaida „tą Dievo dovaną dar kuo nors pabrėžti“ (1936, p. 491). Svarbiausia – mokinio susitelkimas veiklai, valios įtampa, intensyvus darbas.

Bausmės J. Zastarskis laikė ypač pavojingu mokytojo neteisingumo šaltiniu. Jau pats bausmės tikslas – parodyti skirtumą tarp gerų ir blogų darbų, darančių žalą kitiems žmonėms, taip pat žalojančių ir paties nusikaltėlio dorovę – įspėja, kad jas privalu atsargiai taikyti.

M. Pečkauskaitė vienu iš teisingo bausmės taikymo reikalavimų laikė derinimąsi prie mokinio individualybės (1926, p. 156–171). Jai pritarė J. Zastarskis ir akcentavo, kad bausmė bus teisinga tada, jei atitiks šias sąlygas: bausmė turi būti skiriama atsižvelgiant į mokinio amžių ir prigimtines bei individualias mokinio savybes; ji negali būti kolektyvinė, nes tokiu atveju bus baudžiami nenusikaltę mokiniai. Neteisingos bausmės trukdo susiformuoti teigiamiems santykiams, griaua mokytojo autoritetą.

J. Zastarskis ne pirmas Lietuvos pedagoginės minties istorijoje akcentavo mokytojo asmenybės vaidmenį, jo subjektyvias ir objektyvias savybes: ugdymo procese svarbiausia ne įstatymai, taisyklės, aplinkraščiai, metodai, o mokytojo asmenybė. Mokytojas turi orientuotis ugdymo problemose ir sugebėti jas spręsti. Anksčiau minėti dalykai tampa vertingi ir reikšmingi tik tada, kai juos įgyvendina tvirto būdo (reiklus), sumanus, išsimokslinęs mokytojas.

Mokytojo teisingumo dorybę J. Zastarskis siejo su kitomis jį stiprinančiomis ir lemiančiomis subjektyviomis ir objektyviomis mokytojo savybėmis. Objektyvios savybės apima mokslinį pasirėmimą, vaiko prigimtines ir ugdymosi dėsnių pažinimą, pagrindinių auklėjimo principų, ypač individualizavimo, žinojimą ir sugebėjimą tuos principus realizuoti ugdymo praktika.

J. Zastarskis pasisakė už platų mokytojo išsilavinimą, paneigė siaurą specializaciją. Tai sąlyga, kad būtų išvengta tapti neteisingam. Kita vertus, autorius peikė viską kritikuojančius mokytojus nihilistus, demonstruojančius savo puikybę ir išdidumą, dažnai nusprendžiančius griežtai ir neteisingai. Nuo pedantiškumo, sausumo, dvasios bejėgiškumo mokytoją gali apsaugoti būtent platus mokslinis akiratis.

Subjektyviomis mokytojo savybėmis J. Zastarskis laikė fizinę sveikatą, gerą nuotaiką, intenciją – sugebėjimą įsijausti, išvelgti kito asmens dvasios būseną. Šios įgimtios ir išugdytos savybės padeda mokytojui tapti menininku kūrėju, išvengti amatininkiškumo, būti teisingam. Prie subjektyvių mokytojo savybių J. Zastarskis priskyrė dorovines savybes, nepakankamą dorovinį išsiauklėjimą pavadino viena iš mokytojo neteisingumo ir neobjektyvumo priežasčių.

Iš J. Zastarskio samprotavimų ryškėja, kad teisingumo dorybei stiprėti gali padėti pedagoginė meilė, pasitikėjimas jaunuimu, palankumas jam, kantrumas ir susivaldymas, viltis ir tiesos meilė. Autorius atkreipė dėmesį, kad be pasitikėjimo mokiniais ir pedagoginės meilės (norą padėti jam tobulėti) bujoja santykių šaltumas, šiurkštumas, taigi – ir neteisingumas. Kita vertus, visišką pasitikėjimą J. Zastarskis pavadino ne mažiau pavojingu. Mokytojui privalo vadovautis nuovoka ir sveiku protu. Meilės dorybės vaidmenį J. Zastarskis ypač sureikšmino: *ji – tikroji pedagoginio pašaukimo, savimonės ir teisingumo pasireiškimo sąlyga*.

Pagal J. Zastarskio traktuotę, mokytojo teisingumui stiprėti ir reikštis turi įtakos kantrybė ir viltis: nekantrus mokytojas būna neapdairus, neracionalus, nesusitvardantis. Taigi – ir neteisingas.

Aptardamas susivaldymo dorybę, J. Zastarskis išryškino keletą jos reikšmės aspektų. Pirmą – didelę nesusivaldymo žalą pirmiausia pačiam individui: nesusivaldant reiškiasi apmaudas, padidėja jautrumas, kyla pyktis, prasiiveržia kitos neigiamos emocijos. Kad būtų išvengta klaidų santykiuose su mokiniais, tokios ar panašios nuotaikos apimtas mokytojas privalo susilaikyti nuo skubotų sprendimų ar veiksmų.

Antra, tik susivaldantis mokytojas gali tapti mokiniais pavyzdžiu ir mokyti juos teisingumo.

Trečią grupę mokytojo savybių, remdama sis vokiečių pedagogu A. Matiasu, J. Zastarskis vadino estetinėmis, tiksliau – pedagoginiu taktu. Jis – įgimtas ir išugdomas. Reiškiasi sugebėjimu kiekvienu konkrečiu atveju greitai ir tiksliai parinkti būdus asmenybei pažinti, įsijausti į kitų vidinę būseną, nujauti vienokio ar kitokio veikimo padarinius, vienos ar kitos

priemonės poveikį. Ypatinga takto vertė pasireiškia, kai reikia spręsti konfliktines situacijas ir harmonizuoti santykius. Taktas padeda išvengti neobjektyvumo, t. y. mokytojui išlikti teisingam.

Taigi J. Zastarskis pakankamai sistemingai aptarė teisingumo dorybę: pateikė sampratą, jos reikšimosi sritis ir reikšmę bendraujant su mokiniais, atskleidė mokytojo neteisingo elgesio žalą jo autoritetui ir mokinio dorai, išryškino kitas savybes, padedančias teisingumo dorybę stiprinti ir jai reikštis.

Apie teisingumo dorybės reiškimąsi vertinant ugdomosios veiklos rezultatus lakoniškai užsiminė J. Vabalas-Gudaitis (1936). Jis atkreipė dėmesį į du dalykus. Pirmą, norint teisingai įvertinti mokinio darbą, reikia tikslios, išsamios, įvairiapusiškos informacijos. Antra, teisingumo reikšmę aptarė elgesio ir veiklos rezultatų vertinimo padarinių aspektu: vertinimas neištyrus motyvų ir visų aplinkybių gali būti neteisingas ir demoralizuoti mokytojų bei mokinių santykius.

Mokytojo auklėtojo teisingumo dorybės raiškai, ugdant vaikų teisingumą, ypatingą reikšmę teikė Pr. Maldeikis. Savo knygoje „Mėlas kaip pedagoginė problema“ (1938) jis rašė: „Mokytojas turi būti jiems griežčiausio teisingumo pavyzdys.“ (1938, p. 59) Šios dorybės raiškos būtinumą motyvavo ir pedagoginiu, ir psichologiniu aspektu:

- mokytojas – mokinių draugas, darbo organizatorius, viso ugdymo proceso valdytojas, kurį mokiniai stebi, kreipia daug dėmesio ir iš jo mokosi;
- pasireiškus mokytojo silpnybei, mokiniai jos nepamiršta ir nėra linkę už tai atleisti; be kitų silpnybių, nepamiršta nusižengimo tiesai.

Taigi natūralu, kad mokytojas, padėdamas mokiniams ugdytis teisingumo dorybę, pats

turi rūpintis jos raiška ir būti mokiniams pavyzdys. Remdamasis vokiečių pedagogu O. Vilmanu (Willmann), P. Maldeikis aptarė, kaip turi reikštis mokytojo teisingumas: bendraudamas su mokiniais, mokytojas turi būti natūralus, toks, koks yra iš tikrųjų – nedidesnis ir nemažesnis, nestipresnis ir nesilpnėjęs, ne laimingesnis ar nelaimingesnis.

Pagrindinė vieta mokytojo teisingumui reikštis, geriems mokinių jausmams ir dorybėms ugdytis – pamoka. Mokytojo teisingumas joje atsiskleidžia atsakingu požiūriu į savo darbą ir sąžiningu pareigų vykdymu. A. Maldeikis atkreipė dėmesį, kad darbe neturi būti jokio formalizmo elementų – mokiniai niekada neturi pajusti, kad mokytojas gerai dirba tik tam, kad teigiamą išpūdį darytų kam nors iš šalies (inspektoriams, vizituotojams). Tad mokytojas turi ieškoti teisybės ne tik kitų elgesyje, darbuose, bet ir pats būti nuoširdžiai teisingas.

Teisingumo – mokytojo dorybės, autoriteto susidarymo ir raiškos – problemą lietuvių pedagogai, švietėjai sprendė pakankamai konceptualiai, pedagoginiu, psichologiniu požiūriu profesionaliai, drauge taikydami mokslinės metaanalizės metodą.

Išvados

Pedagoginė meilė – mokytojo dorinio tobulumo, dvasinės galios, vertės požymis. Jos raiška orientuota į kitą žmogų. Ji yra sociali ir tėviška. Mylėti pedagogine meile reiškia:

- vykdyti priedermes mokiniui, visuomenei;
- mokinį pažinti, gerbti, rūpintis, padėti, globoti, būti teisingam;
- mylėti mokinį kaip tampantį žmogų;
- neslopinti aktyvumo, tačiau pareikalauti;
- tiesiogiai perduoti vertybes ir padėti bręšančiam žmogui kurti save;

- pažadinti ir skatinti brandinti mokinių meilę žmogui;
- kviesti mokinius gyventi, džiaugtis, tęsti gyvenimą.

Socialus mokytojas mokiniams tampa autoritetu: juo pasitikti, noriai bendrauja, gerbia, myli, aktyviau veikia, siekia vertybių.

Meilės dorybės reiškimasis – tai mokytojo autoriteto pagrindas.

Išskirtini šie mokytojo teisingumo, kaip jo dorybės ir autoriteto raiškos, sampratos bruožai:

- *teisingumas – tai dorybė, teisinė apraiška, laikymasis dėsnių, įsakymų, principų, kuriuos nustatė sąžinė, valstybė, Dievas;*
- *mokytojo teisingumas reiškiasi teisingu požiūriu į save, savo asmenybės tobulinimu, veiklos funkcijų vykdymu; savęs teisingo vertinimo variklis – sąžinė;*
- *mokytojo teisingumas mokiniams reiškiasi žodžių ir darbų nuoseklumu, sąžiningu priedermių jiems vykdymu, lygiu visų mokinių moraliniu traktavimu;*
- *būti teisingam mokytojui padeda kai kuriuos jo subjektyvios asmeninės savybės ir profesinės kvalifikacijos lygis: pedagoginė meilė ir socialumas, pasitikėjimas jaunuimu, kantrumas ir susivaldymas, viltis ir tiesos meilė; derinimasis prie mokinių prigimtios psichologinių tipų savybių, teorinis pasirengimas;*
- *mokytojo teisingumas, kaip dorybė ir autoriteto raiška, privaloma visomis pedagoginėmis situacijomis, visame ugdymo procese, vertinant ugdomosios veiklos rezultatus, taikant moralinio ir materialinio skatinimo priemones;*
- *teisingas mokytojas pelno mokinių, šeimų, tautos, visos žmonijos palankumą, pats doriškai stiprėja, tampa doros pavyzdžiu, autoritetu, stiprina kitų dorą ir sąvagarbą.*

LITERATŪRA

1. During W. O. Untersuchungen zur Psychologie des Lehrers Leipzig, 1925.
2. Grigonis M. Dešimt pedagogikos įsakymų // Švietimo darbas. 1926, Nr. 9, p. 1025–1026.
3. Kairiukštis St. Trumpas pedagogikos vadovėlis. Kaunas–Vilnius: „Žaibo“, spaustuvė, 1923.
4. Kr. J. Apie mokytojus // Kr. J. Apie mokytojus // Lietuvos mokykla, 1918. Gruod., p. 376–371.
5. Lapinskas J. Auklėtojas // Tautos mokykla. 1939, Nr. 2, p. 408–411.
6. Maceina A. Pedagoginio santykiavimo problema // Lietuvos mokykla. 1937, Nr. 1, p. 4–8.
7. Maldeikis Pr. Melas kaip pedagoginė problema. Kaunas, 1938.
8. Mikalauskas J. Mokytojo teismas einant savo pareigas // Švietimo darbas. 1929, Nr. 8, p. 708–719.
9. Pečkauskaitė M. Motina – auklėtoja. Kaunas, 1926.
10. Rajeckas M. Mokymo organizavimas. Kaunas: Šviesa, 1999.
11. Šerkšnas A. Mokyklinė bendruomenė. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1939.
12. Tijūnėlienė O. Mokytojo dvasinių ir fizinių sąvybių dermės vaidmuo ugdymo procese // Ugdymo problemos III (XXX). (Mokslo darbai). Vilnius: PI, 1998, p. 68–86.
13. Vaškys J. Priemonės sužadinti mokinių aktyvumui // Lietuvos mokykla. 1938, Nr. 10, p. 582–591.
14. Vokietaitis A. Mokytojo asmenybė ir jos struktūra // Tautos mokykla. 1935, Nr. 15/16, p. 334; Nr. 18, p. 405–408.
15. Willmann O. Lexikon der Pädagogik, III B. Herder Freiburg, 1914.
16. Zastarskis J. Mokytojo neteisingumas // Tautos mokykla. 1936, Nr. 21, p. 489–493.
17. Zastarskis J. Mokytojo ir mokinio santykiai // Lietuvos mokykla, 1939, Nr. 12, p. 744–750.

DIE SITTICHKEITEN DES LEHRERS ALS SEIN AUTORITÄTSAUSDRUCK

Ona Tijūnėlienė

Zusammenfassung

Das Forschungsobjekt ist die Entwicklung der Vorstellung über die Autorität entscheidende Sittlichkeiten im unabhängigen Litauen (1918–1940).

Das Forschungsziel ist die Analyse der Sittlichkeiten des Lehrers als der Ausdruck der Konzeption seiner Autorität.

Nachdem man das Material analysiert hatte, wurde festgestellt, daß die größte Aufmerksamkeit für die pädagogische Liebe und Gerechtigkeit geschenkt wird.

Die pädagogische Liebe wird als Merkmal der sittlichen Vollkommenheit des Lehrers, der innerlichen macht erklärt. Ihre Ausdruck wird auf einen anderen Menschen orientiert. Sie ist sozial und väterlich. Die pädagogische Liebe beandert:

- die Pflichten für den Schüler, für die Gesellschaft zu erfüllen;
- den Schüler zu kennen, ihn zu ehren, sich um ihn zu kümmern, ihm zu helfen, ihn zu pflegen, gerecht zu sein;
- den Schüler als einen werdenden Menschen zu lieben;
- die Aktivität nicht zu unterdrücken, sondern zu verlangen;

• dem reifenden Menschen helfen sich selbst zu schaffen;

• die Liebe der Schüler zum Menschen zu erwecken und zu fördern;

• die Schüler zum Leben, zur Freude zu rufen.

Ein sozialer Lehrer wird zur Autorität der Schüler, er wirkt aktiver, er stiebt nach den Werken.

Der Ausdruck der Liebessittlichkeit ist der Grund der Lehrerautorität. Die Gerechtigkeit des Lehrers, als Problem der Sittlichkeit lösten die Pädagogen Aufklärer Litauens konzeptuell, professionell, man stützte sich auf die empirische Erfahrung, auf die deutsche Pädagogik.

In den Arbeiten der litauischen Pädagogen werden diese Merkmale der Gerechtigkeit des Lehrers betont:

- die Gerechtigkeit ist die Sittlichkeit, der gesetzliche Ausdruck, das Aufpassen auf die Gesetze, auf die Grundsätze, die Gewissen, Staat, Gott bestimmt haben;
- die Gerechtigkeit des Lehrers erweist sich als die richtige Stellung zu sich selbst, zur Vollkommenheit seiner Persönlichkeit, zur Ausführung der Funktionen der

Tätigkeit; die Triebkraft der Gerechtigkeit ist das Gewissen;

- die Gerechtigkeit des Lehrers zu den Schülern erweist sich in der Folgerichtigkeit der Taten und Worte, in der gewissenhaften Ausführung der Pflichten, in der gleichen sittlichen Einschätzung aller Schüler;

- bei der Gerechtigkeit des Lehrers helfen manche subjektive persönliche Eigenschaften und die Fortbildung, die pädagogische Liebe und das Soziale, das Vertrauen der Jugend, Hoffnung und die Wahrheitsliebe, das

Anpassen an die Eigenschaften der psychologischen Typen der Schülernatur;

- die Gerechtigkeit des Lehrers ist obligatorisch in allen pädagogischen Situationen, auf allen Tätigkeitsgebieten des Erziehungsprozesses;

- der gerechte Lehrer verdient das Wohlwollen der ganzen Menschheit, des Volkes, der Familie, der Schüler, er wird zum Vorbild der Sittlichkeit, zur Autorität, er festigt die Sittlichkeit und Selbstachtung der anderen.

Gauta 2001 09 10

Priimta 2001 12 15